

УДК 338:33:43

DOI: 10.31359/2312-3427-2020-3-176

В.В. Болотова, здобувач вищої освіти ступеня д-ра філософії

viktoriabolotova77@gmail.com

Orcid 0000-0001-6169-8148

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва.

СУТЬ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ЯК ЕКОНОМІЧНОГО ПРОЦЕСУ

В статті висвітлено визначення економічної сутності та ролі диверсифікаційних процесів, а також виявлення і аналіз труднощів, з якими стикаються сільськогосподарські підприємства, впроваджуючи ці процеси та обґрунтування напрямків їх подолання. Проаналізовано наукові праці, що існують в економічній теорії, щодо визначення категорії «диверсифікації». Досліджено діючу систему диверсифікаційної діяльності суб'єктів господарювання, проаналізовано класифікацію її напрямів та видів. Крім того, надано уточнене визначення поняття "диверсифікації" як одного із видів економічного процесу. Визначено суть диверсифікаційного процесу та відображено позитивні та негативні сторони диверсифікаційної діяльності підприємства. Обґрунтовано необхідність застосування процесу диверсифікації діяльності суб'єктами господарювання з метою забезпечення високого рівня конкурентоспроможності та підтримки стійкого фінансового стану підприємств.

Ключові слова: диверсифікація, горизонтальна диверсифікація, вертикальна диверсифікація, конгломератна диверсифікація, змішана диверсифікація, конкурентоспроможність, підвищення ефективності.

Постановка проблеми. Сільське господарство є однією з провідних галузей економіки України. Разом із виконанням ролі, щодо забезпечення населення різними продуктами харчування, зростає його роль у соціальних аспектах життєдіяльності на селі. На сучасному етапі у сільському господарстві наявні такі основні проблеми, як застаріла техніко-технологічна база, стійкий процес «старіння» кадрів, незначний потік інвестицій, та ін. Це спричиняє те, що сільськогосподарська продукція

поступово втрачає свою конкурентоспроможність не тільки на зарубіжних, але й на вітчизняних ринках.

Одним із рішень для покращення ситуації, що склалася, є впровадження диверсифікаційних процесів у сільськогосподарських підприємствах. Це вдалий хід з огляду на саму особливість ведення сільського господарства. Адже більшість земельних, технічних і людських ресурсів є придатними для виробництва інших суміжних видів продукції.

Впровадження диверсифікаційних процесів відкриває нові можливості, щодо зростання стабільності й суттєвого зменшення фінансових ризиків, виведення продукції на нові ринки, удосконалення трудового потенціалу підприємства, що, у свою чергу, забезпечить підвищення ефективності діяльності підприємства, збільшення кількості працевлаштованого населення й зростання економіки галузі та країни в цілому.

Аналіз останніх досліджень. Питання диверсифікації, її сутності та особливостей прояву в галузі сільського господарства розглянуто в працях багатьох вчених. Серед вітчизняних науковців – В.І. Ткачук [1], В.Г. Андрійчук [2], Т.В.Сьомкіна, О.М.Згурська [3], М.Д.Корінько [4], та ін.

У своїх наукових працях, М. Д. Корінько, визначає, роль процесу диверсифікації як економічного процесу для підтримки можливості подальшого ведення господарської діяльності [5]. Тоді як, М. В. Миньковська, у свою чергу, звертає увагу на той факт, що диверсифікація є динамічним процесом, який має свої завдання й цілі залежно від рівня розвитку виробничо-господарської діяльності підприємства або галузі в цілому [6]. Однак, розглядаючи питання диверсифікації як важливої складової господарської діяльності сільськогосподарських підприємств, ще недостатньо уваги приділено питанню сутності та ролі самих диверсифікаційних процесів.

Формування цілей статті. Метою статті є визначення економічної сутності та ролі диверсифікаційних процесів, а також виявлення і аналіз труднощів, з якими стикаються сільськогосподарські підприємства, впроваджуючи ці процеси та обґрунтування напрямків їх подолання. Опрацювання енциклопедичних матеріалів та робіт науковців, які проводили дослідження явища диверсифікації, методом синтезу сформульовано власне поняття "диверсифікаційні процеси".

Виклад основного матеріалу дослідження. Підприємства різних галузей в умовах розвитку світової економіки, пов'язаної з взаємопроникненням технологій та капіталів, проводять диверсифікацію власної господарсько-фінансової діяльності. Сутність диверсифікації, як економічного процесу, має велике значення для підтримання можливості подальшого ведення господарської діяльності.

Заслуговує на особливу увагу така суттєва характеристика процесу диверсифікації, як безперервність господарювання, яка здійснюється підприємствами, цю характеристику можна розглядати як один із найважливіших його принципів.

На сьогодні немає єдиного визначення поняття диверсифікації. Під ним вчені розуміють різні процеси, акцентуючи увагу лише на якусь одну сторону цього явища.

У економічному словнику-довіднику за редакцією С.В.Мочерного диверсифікацію визначають як «розширення номенклатури продукції, що виробляється окремими фірмами та об'єднаннями. Диверсифікація виступає у двох формах: розширення асортименту товарів, організація нових видів виробництва в рамках власної галузі; проникнення у нові галузі та сфери виробництва» [7].

А такі науковці як - І.Ансофф [8], М.Горт [9], Р.І.Акмаєва, Н.Ш.Єпіфанова [10], вважали що диверсифікація (новий продукт – новий ринок) – це стратегія, що дозволяє компанії використати поточні переваги в нових сферах діяльності за умов істотної мінливості середовища господарювання.

В той же час - Ф.Котлер [11], Р.Кунц [12], З.М. Грушак [13], Т.С. Грабович [14], К.В. Богачевська [15], Р.Б.Тян [16], С.М.Попова [17], диверсифікацію розглядали як інструмент покращення фінансово-економічних показників діяльності підприємства.

А.М.Портер [18] та В.І.Ткачук [1] диверсифікацію зводили до одночасного розвитку багатьох, не пов'язаних один з одним виробництв, розширення товарного асортименту.

Диверсифікацію – як розподіл капіталів, що інвестуються між різними об'єктами вкладень з метою зниження ризику можливих втрат капіталу або доходів від нього, розглядали Дж.Еванс, Б.Берман [19].

Крім того дослідники К.Бері [20], М.Д.Корінько [5], С.О.Ткаченко [21] диверсифікацію визначали як ріст кількості галузей, в яких функціонує компанія.

Кагорта науковців, а саме В.Г.Андрійчук, В.Д.Маркова, С.О.Кузнєцова [22], З.Є.Шершньова [23], О.С.Телетов [24], Г.О.Пересадько [25] стверджували що - диверсифікація передбачає виявлення саме того виду діяльності (продукції), в якій можна найбільш ефективно реалізувати конкурентні переваги підприємства.

Отже, з наведених визначень стає очевидним, що спільним для більшості з них є розуміння диверсифікації як стратегії, за якої підприємство:

1) розвиває нові комерційні види діяльності з абсолютно новими продуктом та ринком збуту;

2) розширює сфери діяльності, незважаючи на те, до якого сектору економіки вона належить і якому напрямку віддає перевагу;

На наш погляд, диверсифікацію слід розглядати перш за все як засіб для підвищення ефективності діяльності підприємства, тобто встановлення і зміцнення довгострокової позиції підприємства на ринку, при цьому одночасно її можна вважати своєрідним видом стратегії маркетингу, спрямованої на розширення сфер діяльності на ринку нових продуктів, виготовлення яких не пов'язане з основним виробництвом товарів, робіт та послуг, що передбачає аналіз системи економічних ризиків з метою забезпечення економічної безпеки та конкурентоспроможності підприємства.

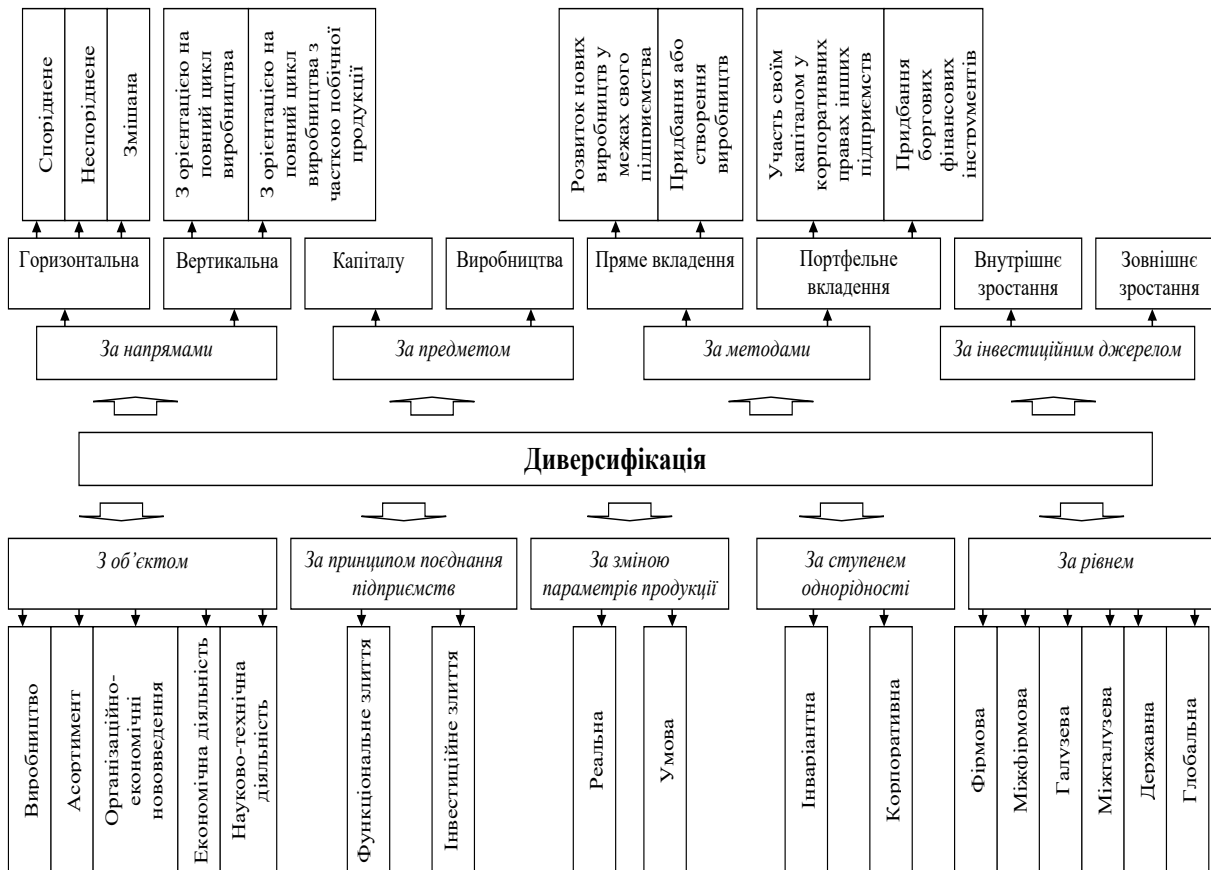
Як і кожний з економічних процесів, що здійснюється суб'єктами господарювання, процес диверсифікації має певну цільову спрямованість. До її варіантів можна віднести: підвищення ефективності від результатів господарсько-фінансової діяльності, отримання економічної вигоди, мінімізація ризиків. Основним змістом процесу диверсифікації є розвиток декількох невзаємопов'язаних або обслуговуючих виробництв, розробка нових видів товарів, робіт, послуг.

Сьогодні до економічних цілей диверсифікації виробництва суб'єктів підприємницької діяльності у сфері сільського господарства належать:

- виживання в сучасних нестабільних умовах господарювання;
- отримання економічної вигоди;
- своєчасність виконання сільськогосподарських робіт;
- задоволення власних споживчих потреб;
- сезонності виробництва;
- зниження залежності від постачальників [26];

– зниження фінансових ризиків і зростання фінансової рівноваги за рахунок синергетичного ефекту та інші.

Багатоаспектність поняття диверсифікації зумовлює наявність великої кількості класифікаційних ознак її видів. Найбільш повною та обширною є класифікація диверсифікації розроблена М.Д. Корінько, відповідно до якої він виділяє дев'ять класифікаційних ознак, кожна з яких містить свою складну структуру (рисунок) [4].

Класифікація диверсифікації [4, с. 45]

В.Г. Андрійчук здійснив спробу класифікувати диверсифікацію за різними критеріями, а саме напрямками здійснення (концентрична, вертикальна, горизонтальна та корпоративна) та сферами (фінансова, маркетингова, галузева)[2].

В сільському господарстві найбільш загальною та використовуваною є класифікація видів диверсифікації залежно від напрямів її здійснення:

- концентрична – створення нових видів продукції за існуючої технології і на основі тих самих матеріалів, сировини, що раніше використовувалися на підприємстві;

- вертикальна – організація виробництва продукції, яку раніше підприємство отримувало від партнерів-постачальників;
- горизонтальна – випуск продукції, для виробництва якої потрібні зміни існуючої технології або розробка нової;
- корпоративна – створення і виробництво принципово нової продукції.

Головною метою для всіх напрямів диверсифікації є:

- можливість консолідувати інвестиційні ресурси;
- зниження ризиків невизначеності зовнішнього середовища;
- прагнення забезпечити соціальну і економічну стабільність, виживаність, запобігання кризи, зберегти регіональні галузеві комплекси;
- більш повне використання всіх видів ресурсів;
- отримання синергетичного ефекту за рахунок росту ринкового потенціалу;
- поліпшення ділового іміджу [27].

На перший погляд може здатися, що диверсифікація – це завжди правильне рішення, яке має під собою виключно плюси. А саме, до основних переваг диверсифікації доцільно віднести:

- вдається захистити власний капітал від наслідків кризових явищ;
- допомагає підвищити рівень стійкості в конкурентному середовищі;
- надає широкий вибір продуктів, послуг, активів, тобто, інвестору легше зробити вибір, на що йому орієнтуватися в більшій ступені;
- дозволяє ефективно використовувати кошти фізичними особами і компаніями;
- виключає негативний розвиток подій для всього пакета активів [26].

З іншого боку, не можна не враховувати і мінуси цього явища, з котрими стикається підприємство, що зважилося на розширення:

- потрібні істотні фінансові вливання, так як стратегічний успіх можливий тільки у великих масштабах;
- необхідний досвід і знання в тих галузях, де ви збираєтеся працювати;
- перспективи помітні тільки в довгостроковому періоді – тобто, оцінити їх вдається лише через певний час [28].

Економічні процеси характеризують собою розвиток процесів безпосереднього виробництва, розподілу, обміну і споживання товарів та послуг та дію спільних законів і властивих їм суперечностей, зумовлених

цими процесами [5]. Таким чином, враховуючи вище проаналізовані дослідження вчених, можна сформулювати власне визначення поняття «диверсифікаційні процеси». Диверсифікаційні процеси – це сукупність послідовних спланованих дій, які є обмеженими у часі, щодо освоєння підприємством нових напрямів діяльності з метою досягнення економічних цілей та забезпечення найбільш повної реалізації його конкурентних переваг. Перед впровадженням диверсифікаційних процесів слід зробити ґрунтовний вибір, детальний аналіз умов впровадження, постановка конкретних цілей проведення та встановлення способу реалізації, складання планів їх впровадження. Тобто важливим моментом є те, що диверсифікаційні процеси повинні бути спланованими.

Висновки дослідження. Сільськогосподарська галузь в Україні сьогодні потребує оновлення та реалізації конкретних кроків у напрямі розвитку сільськогосподарських підприємств. Впровадження диверсифікаційних процесів у сучасних ринкових умовах є одним із перспективних рішень, адже саме вони передбачають сплановані послідовні дії щодо реалізації нових напрямів діяльності, які обираються обґрунтовано, виходячи з існуючих обставин та особливостей ведення сільськогосподарської діяльності, з метою реалізації конкретних економічних цілей. Такі процеси надають можливість сільськогосподарському підприємству реалізувати саме його конкурентні переваги, зайняти більшу або вагомішу частку ринку, забезпечити покращення показників результативності діяльності, знизити ризики господарської діяльності та є рухом у напрямі забезпечення зростання добробуту сільськогосподарських підприємств, і в результаті – зростання економіки сільського господарства та країни в цілому.

Бібліографічний список.

1. Ткачук В.І., Методологія диверсифікації діяльності аграрних підприємств: *Інноваційна економіка*: №4. 2011р. С.82-88
2. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник : 2-ге вид., доп. і перероб., К.: КНЕУ, 2004.. 624 с.
3. Сьомкіна Т.В., Згурська О.М., Історичний аспект основних передумов виникнення диверсифікації. *Економіка та держава* № 11.2019.URL: http://www.economy.in.ua/pdf/11_2019/3.pdf, (дата звернення: 15.02.2020).
4. Корінько М.Д., Диверсифікація теоретичні та методологічні основи: монографія, К.: ННЦ "Інститут аграрної економіки", 2007. 447с.

5. Корінько М.Д. Диверсифікація як економічний процес. *Актуальні проблеми економіки НАУ*. 2007. № 4. С. 48-53.
6. Миньковская М.В. Управление диверсификационными процессами на предприятиях Украины: дис. на соискание науч. степени канд. экон. наук: спец. 08.06.01 – «Экономика, организация и управление предприятиями», Институт экономики промышленности. Донецк, 2003. 231с.
7. Мочерний С.В., Довідник економічного словника. С. В. Мочерний. К Феміна, 1995. 368с.
8. Ансофф І. В., Новая корпоративная стратегия. Питер Ком. 2008. 416с.
9. М. Горт, Диверсифікація та інтеграція в американській промисловості, Принстон : Принстон Юніверсіті Прес, 1962, 508 с.
10. Акмаева Р.И. Экономика организаций (предприятий). учеб. пособие., Рос. на Д. Феникс, 2009. 494с.
11. Котлер Ф. Основы маркетинга: Котлер Ф. [пер. с англ. Е.М. Пеньковой]. М. Прогресс, 1990.
12. Кунц Рогер М. Стратегия диверсификации и цели предприятия: *Проблемы теории и практики управления.*, 1994. № 1., С. 5–8.
13. Грушак З.М. Диверсифікація як стратегія діяльності: *Економіка, фінанси, право*, 2006. № 5. С. 6–9.
14. Грабович Т.С. Диверсифікація як можливий напрям зростання промислового підприємства: *Вісник НТУ «ХПИ»*., 2012, № 58. URL : <http://www.kpi.kharkov.ua/archive>. (дата звернення: 05.07.2020).
15. Богачевська К.В. Теоретичні підходи до визначення поняття «диверсифікація підприємства» як економічної категорії: *Вісник Криворізького національного університету.*, 2012., № 33. URL <http://knu.edu.ua/Files/Verstka33/71.pdf>, (дата звернення: 05.01.2020).
16. Тянь Р.Б., В.А. Ткаченко. Планирование и контроль деятельности предприятий : учебник, Днепропетровск : Наука и образование, 2003, 300с.
17. Попова С.М. Диверсифікація діяльності підприємств в умовах трансформаційної економіки : автореф.дисс. к.э.н. : 08.06.01 ; Харк. нац. экон. ун-т., Х., 2004., .20с.
18. Портер М. Стратегія конкуренції: [пер. з англ. В. Д.Щетинина]. К. Основи, 1998. 244с.
19. Эванс Дж. Маркетинг: Дж.Эванс, Б.Берман; сокр. пер. с англ., авт. предисл. и науч. ред. А.А.Горячев. М. Экономика, 1990. 350 с.

20. Berry C.H. Corporate growth and diversification. *Journal of Law and Economics*. 1971. 14, P. C.371- 383.

21. Ткаченко С.О. Диверсифікація діяльності торгових організацій, URL :archive.nbu.gov.ua/portal/soc.../e124tka.pdf, (дата звернення: 15.06.2020).

22. Маркова В.Д., С.А. Кузнецова., Стратегический менеджмент : курс лекцій: ИНФРА- М. Новосибирск. Сибирское соглашение, 1999. 288с.

23. Шершньова З.Є., С.В. Оборська., Стратегічне управління. навч. посібник, К. :Видавництво КНЕУ, 1999. 384с.

24. Телетов О.С. Маркетинг продукції виробничо-технічного призначення., монографія, Суми, Вид-во Сумського державного університету, 2002. 231с.

25. Пересадько Г.О. Управління диверсифікаційною політикою у контексті концепції інноваційного розвитку. Механізм регулювання економіки. 2007. №1., С. 237 - 245.

26. Мельник Н.Б. Цілі диверсифікації виробництва в сільському господарстві на пореформеному етапі його розвитку. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону, у 4 т. Івано-Франківськ, 2008. Т. 2. С. 282-286.

27. Скоробогатов М.М., О.І. Куцерубова., Диверсифікація як один із шляхів підвищення ефективності діяльності підприємства у сучасних умовах: *Економічний вісник Донбасу*, 2011р. №3. С 18-21.

28. Богатова Д.Р. Диверсифікація як чинник конкурентоспроможності аграрного підприємства. Ефективна економіка. 2018. № 10. – URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6624>, (дата звернення: 10.03.2020).

References.

1. Tkachuk VI, Methodology of diversification of agricultural enterprises: *Innovative economy*: №4. 2011 P.82-88

2. Andriychuk VG *Economics of agricultural enterprises: Textbook: 2nd ed., Ext. and processing.*, К .: KNEU, 2004. 624 p.

3. Semkina TV, Zgurska OM, Historical aspect of the main preconditions for the emergence of diversification. *Economy and the state* № 11.2019. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/11_2019/3.pdf, (access date: 15.02.2020).

4. Korinko MD, *Diversification of theoretical and methodological bases: monograph*, К .: NSC "Institute of Agrarian Economics", 2007. 447p.

5. Korinko MD Diversification as an economic process. Actual problems of NAU economy. 2007. № 4. S. 48–53.

6. Minkovskaya MV Management of diversification processes at the enterprises of Ukraine: dis. at the request of scientists. Ph.D. econ. Science: special. 08.06.01 - "Economics, organization and management of enterprises", Institute of Industrial Economics. Donetsk, 2003. 231p.

7. Mocherny SV, Handbook of Economic Dictionary. SV Mocherny. K Femina, 1995. 368p.

8. Ansoff IV, New corporate strategy. Peter Com. 2008. 416p.

9. M. Gort, Diversification and Integration in American Industry, Princeton: Princeton University Press, 1962, 508 p.

10. Akmaeva RI Economics of organizations (enterprises). textbook allowance., Ros. of D. Phoenix, 2009. 494p.

11. Kotler F. Fundamentals of Marketing: Kotler F. M. Progress, 1990.

12. Kunz Roger M. Diversification strategy and enterprise goals: Problems of management theory and practice., 1994. № 1., P. 5–8.

13. Grushak Z M Diversification as a strategy of activity: Economics, finance, law, 2006. № 5. P. 6-9.

14. Grabovich TS Diversification as a possible direction of growth of an industrial enterprise: Bulletin of NTU "KhPI", 2012, № 58. URL: <http://www.kpi.kharkov.ua/archive>. (appeal date: 05.07.2020).

15. Bogachevska KV Theoretical approaches to the definition of "enterprise diversification" as an economic category: Bulletin of Kryvyi Rih National University., 2012., № 33. URL <http://knu.edu.ua/Files/Verstka33/71.pdf>, (access date: 05.01. 2020).

16. Tyan RB, VA Tkachenko. Planning and control of enterprises: a textbook, Dnepropetrovsk: Science and Education, 2003, 300p.

17. Popova SM Diversification of activity of enterprises in the conditions of transformational economy: author's dissertation. Ph.D. Stk #: 08.06.01; Hark. nat. econ. un-t., H., 2004., .20p.

18. Porter M. Competition strategy: K. Fundamentals, 1998. 244p.

19. Evans J. Marketing: J. Evans, B. Berman; M. Economics, 1990. 350 p.

20. Berry C.H. Corporate growth and diversification. Journal of Law and Economics. 1971. 14, P. S.371- 383.

21. Tkachenko S. O. Diversification of trade organizations, URL: [archive.nbu.gov.ua/portal/soc ... / e124tka.pdf](http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc.../e124tka.pdf), (appeal date: 15.06.2020).

22. Markova VD, SA Kuznetsova., Strategic management: a course of lectures: INFRA- M. Novosibirsk. Siberian Agreement, 1999. 288p.

23. Shershneva ZE, SV Oborskaya., Strategic Management. textbook manual, K: KNEU Publishing House, 1999. 384p.

24. Teletov OS Marketing of products for industrial and technical purposes., Monograph, Sumy, Sumy State University Publishing House, 2002. 231p.

25. Peresadko GO Management of diversification policy in the context of the concept of innovative development. The mechanism of economic regulation. 2007. №1., Pp. 237 - 245.

26. Melnik NB Objectives of diversification of production in agriculture at the post-reform stage of its development. Actual problems of economic development of the region, in 4 volumes Ivano-Frankivsk, 2008. Vol. 2. P. 282-286.

27. Skorobogatov MM, OI Kutserubova., Diversification as one of the ways to increase the efficiency of the enterprise in modern conditions: Economic Bulletin of Donbass, 2011. №3. С 18-21.

28. Bogatova DR Diversification as a factor in the competitiveness of agricultural enterprises. Efficient economy. 2018. № 10. - URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6624>, (access date: 10.03.2020).

Болотова В.В. Суть диверсификации как экономического процесса. В статье освещены определения экономической сущности и роли диверсификационных процессов, а также выявление и анализ проблем, с которыми сталкиваются сельскохозяйственные предприятия, внедряя эти процессы и обоснование направлений их преодоления. Проанализовано научные работы, существующих в экономической теории, по определению категории «диверсификации». Исследовано действующую систему диверсификационной деятельности субъектов хозяйствования, проанализовано классификацию ее направлений и видов. Кроме того, предоставлено уточненное определение понятия "диверсификации" как одного из видов экономического процесса. Определена суть диверсификационного процесса и отражено положительные и отрицательные стороны диверсификационной деятельности предприятия. Обоснована необходимость применения процесса диверсификации деятельности субъектами хозяйствования с целью обеспечения высокого уровня конкурентоспособности и поддержания устойчивого финансового состояния предприятий.

Ключевые слова: диверсификация, горизонтальная диверсификация, вертикальная диверсификация, конгломератная диверсификация,

смешанная диверсификация, конкурентоспособность, повышение эффективности.

Bolotova V.V. The essence of diversification as an economic process.

Agriculture is one of the leading sectors of Ukraine's economy. Along with the role of providing the population with various food products, its role in the social aspects of life in the countryside is growing. At the present stage in agriculture there are such main problems as outdated technical and technological base, a stable process of "aging" of personnel, a small flow of investment, and others. This causes the fact that agricultural products are gradually losing their competitiveness not only in foreign but also in domestic markets. One of the solutions to improve the current situation is the introduction of diversification processes in agricultural enterprises. This is a successful move given the very peculiarity of agriculture. After all, most land, technical and human resources are suitable for the production of other related products.

The introduction of diversification processes opens new opportunities for increasing stability and significantly reducing financial risks, bringing products to new markets, improving the labor potential of the enterprise, which, in turn, will increase the efficiency of the enterprise, increase the number of employed and economic growth. in general.

The article describes the definitions of the economic nature and role of diversification processes, as well as the identification and analysis of problems faced by agricultural enterprises, introducing these processes and justifying the ways to overcome them. The scientific works of existing in economic theory on definition of category "diversification" are analyzed. The current system of diversification activities of economic entities was studied and the classification of its directions and types was analyzed. In addition, a refined definition of "diversification" as a type of economic process is given. The essence of the diversification process is defined and the positive and negative aspects of the diversification activity of the enterprise are reflected. It is justified that the process of diversification of activities by economic operators should be applied in order to ensure a high level of competitiveness and maintain the stable financial condition of enterprises.

Key words: diversification, horizontal diversification, vertical diversification, conglomerate diversification, mixed diversification, competitiveness, efficiency improvement.

Стаття надійшла до редакції: 10.09.2020 р.